

Հման (Հիմքի) քարեր՝ Ծրդատ Մասիսու սարէն կը շալկէր բերէր, շալկելու վախտ Լուսաւորիչ յետեանց կը կարդէր ու կաղօթէր Թաղաւորի համար»:

Մի անգամ Ծրդատ ձանձրանալով Լուսաւորիչ պտպտիկներից (աղօթք) ասած կը լինի՝

«Զրմ ձանձրանայ քարն է պառեկիս.

կը ձանձրանամ, որ պտպտիկն է յետեիս»:

Լուսաւորիչը բարձրանալով պտպտիկը կը վերջացնէ, և Ծրդատայ ոտքերը մինչև ծնկները կը խրուին գետնի մէջ. դառնալով գէպի Լուսաւորիչը՝ կասէ.

«Դէջ պտպտայ, պտպտայ.

Պտպտիկդի հոգիս»:

ԵՐԿՆԱՅԻՆ ԼՈՒՍԱՎՈՐՆԵՐԸ

Արեւ. Խրեֆուհ. — Արեւ, ինչպէս և բոլոր երկնային լուսաւորները, այժմ ոչ թէ կը պաշտուին, այլ կը յարգուին. բայց և այնպէս այդ յարգանքը անցեալ պաշտաման մի հեռքն է, որ մնացել է ժողովրդի մէջ:

Ձմեռնային արեւադարձից յետոյ, երբ առաջին անգամ արեւու շողը կը զարնէ տան պատի վրայ՝ ինչ և արեւը կը քսեն, որ եկող տարուայ իւրն ու հացը առատ լինեն:

Արեւ (նաև լուսին) երբ խաւարի, պատերազմի, արնհեղութեան նշան կը համարուին:

Խաւարումը կառաջանայ չոր և շոգի պատճառով, որ կուգէ կուլ տալ արեգակը, խաւարման ժամանակ հրացան կարձակեն և ծնծղաներ կը զարկեն չար վիշապը փախցնելու համար:

Արեգակը երբ տեսնեն որ արեւ (նաև լուսին) խաւարի, Թաղաւորին մահու վնաս կը համարեն:

Արեւի եղած երբեմնք. — Իդա (այս) բժիկ (լուսաւոր) արև վկայ եղնի. իմ արեւ, քու արեւ, իմ աղիկ արեւ և ալլն և ալլն:

Անէծհներ. — Գու արեւ մեռնի, քու արեւու գէճ եղնի (կեանքիդ դէմ). քու հանաւ ու հարե՞՞ արեւ կտուտի (կտրատել): Իդա արև տալ զքու պատիժ և ալլն:

Բարեհալիսութիւն. — մեռնիմ քու արեւուն, լերկէն արև եղնիս, կանչնայ քու արև, Աստուած զքու արև բաշխէ և ալլն:

Երեխայք լողանալու ժամանակ երբ մըսին, արևուն կուղ-
ղեն Հետեւեալ աղերսը.

„Արև, արև, չել դուս,
Ճիտու ¹⁾ ջղէն ²⁾ հան ³⁾ դուս,
Ես կը լողամ, ես կը դողամ,
Թափեա ⁴⁾ շապիկ թնկ վրէս“:

Լուսին, Լուսին. — Լուսին առաջին եղջիւրը կը կոչուի նոր.
Երբ նորը առաջին անգամ տեսնեն՝ կը դառնան դէպի աղօթա-
լան և խոսք կը Հանեն, (ոմանք ուղղակի լուսին դիմաց կը
խաչակնքեն): Կը Հաւատան որ նորին նայելուց յետոյ, առաջին
անգամ ինչ առարկայ որ տեսնեն՝ ամբողջ ամսուայ մէջ նոյն
առարկայն կը տեսնեն կամ կունենան, այդ Հաւատքով շատերը
գլխով վրայ կը նայեն:

Լուսինն ուղղուած պառաւանց աղօթքը.

Հնոր, նոր, նորաւոր.

Կանանչ, կարմիր թաղաւոր.

Ծեր գացիր, տղա եկար,

Յեզր աշխրբէն ինչ խաբրիկ բերիր.

— Աշխրբին խէր ու խաղաղութեն,

Թաղաւորներուն՝ բարիչութեն ¹⁾,

Մահին, թանկութեն,

Հացին, չէժնութեն,

Իմ աղէկներուն, արեւշատութեն,

Իմ հողուն, արքայութեն:

Յոլալուսին. — Սեպտեմբեր ամսուայ լուսինը կը կոչուի յոլա-
լուսին (աւագ լուսին ?) Իմաստուն, հորգործ, աստուծոյ, լըլլէսոյ
և այլն և այլն դառնալու Համար պէտք է նախ յոլալուսին:

Թէ ինչ կը նշանակէ յովալուսին նստելը. լսենք Հետեւեալ պատ-
մութիւնը նոյնիսկ հայերէս. — Լուսին որ տասնուհինգու, կասէր Ամէն
(նստող կնոջ անունը), հագաց ոտքէ գլուխ հոգի շէր, վառուդ ճրագ
մէ գրի գետին, մեծ պղինձ մէ կործեցի վր ճրագին, ես լէ չէլայ
նստայ վր պղնձին, հոյն (հայելի) մէ առայ ձեռքս, քով իւ Լուսին
գրի չառջևս, պառիկս ոլորի (դարձնել) դէպի լուսնակ ու հայլու

¹⁾ Ճետ, աքլոր, աքաղաղ ²⁾ Զու (տես պատկ, հարսանիք) ³⁾ հանէ:

⁴⁾ Բուլանքիցիք ծիրանի հանդերձ կամ կտորը կանուանեն Լուսին, (քրդերէն):

⁵⁾ Հաշտութիւն:

միջով անթարթ աչքեցի լուսնակին (եթէ մէկ ժամից աւել ևս հարկ լինի նախ լուսնին, չպէտք է երբէք աչքերը թարթել (փակել)):

„Յառէ՛ք լուսնակ մէկ էր, ես տեսայ, եղա՛ւ եղա՛ւ, եղա՛ւ եղա՛ւ, մաղ-սաթ (վերջապէս) բռնա՛ւ եթէ հատ. էդ եօթ լուսնակներ եղան կտոր կտոր, դարձան մէկնան (միացան). մեծ արնծովմէ բացուաւ չառջևս: Ծովու միջէն յեկան երկու աւաթ, մուրովթմ՝ երկինք, մէկ գետինք, եկան կտորակ գլխով աւաթ աւաթ մարդիկ, եկան ծծերով կնկտիք, ծծեր ուրանց թա-լուկ վրը փիճանուէն (ուսերնուէն). մէկ լէ տեսայ՝ ջուշէ՛ր ի՛նչ աւել մա-զից կախեցին վրը իմ գլխուն, վրէ՛շ, եաման, ըսի, չպատի՛հ էդ քար վրը իմ գլխուն»:

«Ինչ օր կը տեսնէնք՝ աղէկ էր, շուտ կը տանէն չառջևէս. ջաղ-ցի քար լէ տարան, ես տեսայ, մարնծով բարկացաւ (բարականալ) եղաւ քրնց գետ մէ, աւաթ կոտորեալ թալուկ վրէն, ես տեսայ էն երկու արաբ էլման եկան, զօրով կուգէն զիսի չընցուցէն (անցկացնել) կարմնջի վրաւով. չանէքս (ճնօտ) առաւ վկկուէն, չօքերս կը դողէր, ինչխը-դար լայի ու աղաչանք էրի, չարայ չեղաւ, մէկ լէ տեսայ «գետնէ՛ր աւաթ եկա՛ւ, չար եկան, զիսի խլեցին արաբներու ձեռքէն. ըսին՝ վաղ կե-ցէք (գործ չունիք, վատարեցէք) ընդրնէ, ընդրա անուն մեր մօտ գրուկ է»:

«Սո տեսայ, մեր գեղի խալդ (հասարակութիւնը) չըմէն եկան իմ չառջև, իմ աղպէր լէ եկաւ, չընկաւ չառջևսի օր զըմէն բան ընի Բաբէ՛ք էնէր (պատմել)»:

„Աղջիկ մ՝ եկաւ. ջրով լիք կուժնի ձեռք, կը բօւէր ու կը կան-չէր, եաման, ես ծարաւ մեռայ, Էդ ձրն է, հարցուցի իմ աղբօր մօ-տէն—Ջանգին (հարուստ) տան աղջիկէ, ըսեց իմ աղբէր. օր ուր կեսանքի մէջ թամամ ջուր մարդու ձեռք չը տուերէ»:

«Եկաւ մարդ մէ, էշմ՝ առջև. իդա՛ որնէ, հարցուցի Էդի ան-ողորմ մարդ մէ, էդ էշ լէ ուր հրէքնէն է»:

„Ձատ մարդ եկաւ ու գնաց, ամա իմ չօներ խուղում (ոչ) չըր մանցի, իմ ուշք գացեր էր, (ուշաթափութիւն) զիսի տարած էն տուն, գլշեր մէ թամամ ես մեռուկ էնք մանցի. մէկ լէ զաչքերս բացի տե-սան, օր տեղ ու բարձով չարկուկիմ մըջ մեր տան»:

„Օր թէ (թէ որ) հարի վերջ կըցեր ենք դօ մի (համբերել), ես թամամ իմաստուն կը դառնէնք, ամա էլման շատ ու քիչ իմաստու-թեան եկաւ վրէս, Ձունքի էն լուսուն, մեր դրկեցի հարսն օր եկաւ մեր տուն, ըսի. քա՛ կնիկ, չօրին քու դէգեր կնկայ շորեր գողցերիս, չըս ետայ ուրին: Եկաւ քաւոր քուր Զ... ան, ըսի, տարիմ՝ լէ եղա-վախտ, կ'որբեւերնաս (աչխանայ)»:

Յովաղուսին նստող խալիֆայ Պ-ի բոլորը կը հաւաքուէին գիւ-

դի երեխաները և կը խնդրէին որ իրենց մեր գտալ, խալիֆան շր-
ւացնելով ձեռքերը ջէքը կը տանէր և միւրգ հանելով կը ցփնէր երե-
խացոյց. և երբ կը հարցնէին՝

«Խալիֆայ, էդ որտեղէն կը բերես».

— Իմ բնիկէն՝ կը բերեն, կը պատասխանէր:

Կրկ և ճրագ^{*)} Կրակի սուրբ օջախնէ՝ զիւղացու թուն-
դիր եկեղեցին», որու «հալալ հացը» և «հացի հրեշտակը»
միշտ բարեխօս են առ Աստուած իւր համար:

Կրակի վրայ մեղելը մեծ մեղք կը համարուի:

Վառուած ճրագը եթէ յանկարծ հանդի, վատ նշան կը
համարեն. — մարդ կը մեռնի կամ փորձանքի կը հանդիպի:

Ճրագ վառած ժամանակ տան տախտը չեն աւելի (տես
Բարոյաբան):

Երեկոյին՝ ճրագլուսով տնից միկնող հիւրի առաջ դուռ
չեն բանար, ինչպէս որ ցերեկները պարտաւորիչ սովորութիւն է:

Ճրագի վրայ եղած երդումն. — իդա ճրագի սերսուր (սուրբ)
լուս գինայ.... քօռ աչքիմ իդա ճրագ ևայն:

Առողջ. — Ամէն մէկ մարդուն ճէ՛լ առողջ կայ երկինք, եթէ
աստղ պատի (ընկնալ) մարդը կը մեռնի:

Մարդը եթէ քաթի առողջ տակ ծնի՝ բարեբախտ կը լինի.
եթէ չաթ առողջ տակ ծնի՝ դժբախտ:

Երբ մի հիւանդութեան համար Լուսնի անէլ ասի, թուղթը
ջրի մէջ տրորելով մի գիշեր առողջեալ ասի կը դնեն:

Պաշտ առողջ (Գիսաւոր) որ ելնէ, սովի և պատերազմի նշան
կը համարուի:

Սահամօր յիւր (յարգգոր). «Ճատ հին ժամանակ, սանամէր կը
գողնայ գուր քաւորոջ յէրդ, քաւոր վրը գողութենէն կը հանդեպի,
սանամէր կը փախնի, յէրդ կը ցփնուի երկնուց երես, որ ուրիշ սա-
նամէրներ գուրանց քաւորոջ յէրդը չգողնան»:

«Էջ, կասէ մի ուրիշը, ջրհեղեղի վախտ, երկինքն օր կը պատ-

*) Տես «Տէրընդեզ»:

առի, Սատուած կը նստի գերկնքի երկու փեղկերը կը կարէ, էդի (յարդ-
գողը) էն կարելու տեղն է՝ օր կերեալն:

Լուծք. — «Հա իդա աստղերն օր կերեան, կասեն գիւղացիք, լուծք է, երկուսն ալ՝ երկուս հոգի, մէկ հոգի է, մեկէլն՝ հոգի, տես, կա-
սեն, հոգի տնէն հաց կը տանէ լուծք վարողներուն. քէլ գացերէ
հացերի առջև օր զհաց խէ, իսկ մանձկար լուծքը թողնելով դա-
ցերէ հացերի օգնութեան»:

Բաւ. — Խումբ մի փոքր աստղերուն ևս Բաւ. անունը
կուտան, և կը հաստատեն՝ որ մայիսի 17—20 ի զիշերները,
բուլքը կայծակի նման կը զարկէ անասնոց վրայ. այդ պատ-
ճառով այդ երեք զիշերները, ոչխարները սարերու արևմտեան
կողմը՝ ստուերները կը նստեցնեն, իսկ միւս տաւարները ան-
պատճառ ներս կը պահեն:

Քրդերն ևս նոյնը կը հաստատեն ասելով՝ Գուլան (մայիս)
ամսուայ 20-ին, Պէվըր (բուլք) կը զարկէ անասնոց վրայ:

Այդ Գուլ (որոտումն). — Գարուն երբ առաջին անգամ
ամալ որոտայ՝ մէջքերնին շուտով պատին զարկելով կըսեն.

«ամալ գուաց, իմ պառեկ քընց իդա պատ խալիմ (ամուր) եղնի:
Կէծալ (կայծակ). — Կէծակ վըր սատանին կը զարկէ Աս-
տուած, սատանէն լէ կը փախնի մտնայ եան (կամ) ու իդա
տալտէն (հովանին) եան մարդու՝ եան աստղի ըլլ տակ. էն
յոքի կէծակ կը քիսնայ սև եղան, մարդուն և աստղի ըլլին:

Անդալ (ծիածան). — Ծիածանի տակից անցնել կարողացողը
եթէ տղայ է՝ աղջիկ, և եթէ աղջիկ է՝ տղայ կը դառնայ:
Ծիածան երեւալու ժամանակ, փոքրերը վազվզելով կերգեն.

«Նանանչ կարմիր իմ արև,

Սև ու սպիտակ քրդու արև»:

Փոթորիկ. — Փոքրիկ փոթորիկները կը կոչուին աստղի աստի,
որոնց բարձրանալու ժամանակ երեխայք մէջը կը մտնեն, որ-
պէս զի սատանայի ժողոված դանակ, ուլունք և ալլն վերցնեն:
Իսկ ծովային փոթորիկ կամ Բաւ. կը կոչուի յաւալ. որ ծա-
րաւելու համար ծովերու վրայ կիջնէ ջուր խմելու: